

Senecas moralske breve, bog 10

Oversat af Kell Commerau Madsen & Hans Gregersen

Seneca 81

1 Du klager over at være stødt på et utaknemmeligt menneske. Hvis det først sker nu, skal du enten takke tilfældet eller din egen omhu. Men omhu kan på dette punkt ikke udrette andet end at gøre dig smålig. For hvis du sætter dig for at undgå den fare, skal du helt holde op med at gøre velgerninger. Så for at de ikke skal gå til spilde hos en anden, kommer de til at gøre det hos dig selv. Det er bedre, de ikke gengældes, end at de slet ikke gives. Der skal også sås efter en dårlig høst. Uanset hvor meget, der er gået til på en gold jord med uafsladelig misvækst, gendanner frodigheden det ofte på et enkelt år. (2) Det er det værd endda at støde på nogle utaknemmelige for at finde én taknemmelig. Ingen har så sikker en hånd i velgerninger, at han ikke ofte tager fejl. Der skal være nogle forbiere for engang imellem at ramme plet. Efter et skibbrud søger man igen havet. Et enkelt tab jager ikke pengeudlåneren væk fra torvet. Livet vil hurtigt stivne i handlingslammelse, hvis man skal undgå alle krænkelser. Selve dette forhold skal derimod gøre dig mere generøs. For når udfaldet af en sag er usikkert, skal man gøre forsøget tit for engang imellem at få succes.

3 Men om det har jeg allerede sagt mange ting i bøgerne med titlen *Om velgerninger*.¹ Der er mere behov for at undersøge, hvad der efter min mening ikke er udfoldet godt nok, om én, der har gjort mig en tjeneste og senere skadet mig, har gjort lige op og løst mig fra min gæld. Og man kan tilføje: Han gjorde ovenikøbet større skade bagefter, end han før havde hjulpet. (4) Hvis du spørger om en korrekt afgørelse fra en streng dommer, vil han lade det ene gå op med det andet og sige: 'Selv om krænkelserne er størst, skal velgerningerne dog opskrives med forskellen.' Han har skadet mest, men gavnet først. Derfor skal der også tages højde for rækkefølgen. (5) Ingen behøver fortælle dig – for det står allerede klart –, at du skal undersøge, hvor gerne han hjalp og hvor nødig han gjorde skade, eftersom både velgerning og uret beror på sindelaget. 'Jeg var ikke ude på at gøre ham en velgerning; det var skam, hans påtrængende vedholdenhed eller forhåbning, der fik mig til det.' (6) Man skylder i den ånd, der gives, og

1. Senecas skrift *De beneficiis* er bevaret, men endnu ikke oversat til dansk.

spørgsmålet er ikke, hvor meget det er, men hvilken hensigt, der ligger bag. Nu vil vi se bort fra gisninger. Det vár en velgerning, og det, som overskred den tidligere velgerings omfang, er en uret. En god mand gør begge regnskaber op ved at snyde sig selv; han lægger til velgerningen og trækker fra uretten.

En anden mere eftergivende dommer, som jeg foretrækker at være, vil instruere om at glemme uretten og huske gælden. (7) Du siger: 'Retfærdighed består i at svare enhver sit, dvs. betale en velgerning med en tjeneste og en uret med hævn eller i hvert fald utaknemmelighed.' Det er rigtigt, når én har gjort en uret og en anden en velgerning. Hvis det er den samme, fjerner velgerningen nemlig urettens betydning. For den, som man alligevel burde tilgive, også hvis der ikke gik fortjenester forud, skylder man mere end tilgivelse, når den skade, han gør, følger efter tidligere velgerninger. (8) Jeg synes ikke, de to handlinger er lige meget værd. Jeg vurderer velgerningen som mere værd end uretten. Ikke alle forstår at være taknemmelige. Også den mindre kloge, den udannede, ja hvem som helst kan føle sig i taknemmelighedsgæld, i al fald når velgerningen er i frisk erindring, men han er ikke klar over, hvor meget han skylder for den. Alene den viise er klar over, hvad hver enkelt ting skal vurderes til. For selv med god vilje giver den førømtalte dumrian enten mindre, end han bør, eller på et andet tidspunkt, end han bør, eller på det forkerte sted. Det, som han skal returnere, løber mellem fingrene på ham og går til spilde.

9 På visse områder er det påfaldende, hvor godt ordene passer, og gammel sprogbrug bruger betegnelser, der er meget præcise og viser, hvad der er ens moralske pligt. Vi plejer jo at sige sådan: 'Ille illi gratiam rettulit' [Den og den bragte sin tak til den og den]. 'Referre'² [at bringe tilbage] vil sige af sig selv at aflevere det, man skylder. Vi siger ikke 'gratiam reddidit' [han afleverede sin tak]. Man afleverer jo også, hvis det er et krav, og når det sker ufrivilligt, og hvor som helst og gennem en anden. Vi siger ikke 'reposuit beneficium' [han erstattede velgerningen] eller 'solvit' [betalte]. En glose, der passer på lånte penge, ville vi ikke bruge. (10) 'Referre' [bringe tilbage] vil sige at bære noget hen til ham, man fik det af. Dette ord betegner en frivillig aflevering. Den, der har båret tilbage, har bedt sig selv om det. Den viise vil i tankerne undersøge alt: Hvor meget han har fået, af hvem, hvorfor, hvornår, hvor og hvordan. Derfor hævder vi, at det ikke er hvem som helst, der har forstand på at returnere en tjeneste, men kun den

2. 'rettulit' er en bøjningsform af verbet 'referre'.

viise, akkurat ligesom man kun forstår at yde en velgerning, hvis man er viis, dvs. hvis ens glæde ved at give er større end andres ved at få.

11. En og anden regner dette som endnu en af de påstande fra vores side, som overrasker folk (grækerne kalder dem *παράδοξα*). Så siger man: 'Kan ingen undtagen den viise så vise taknemmelighed? Så er der altså heller ikke nogen, der har forstand til at betale sin kreditor, hvad han skylder, eller, når han køber noget, at betale sælger prisen?' For at uviljen ikke bare skal rettes mod os, skal du vide, at Epikur siger det samme. Metrodor³ siger bevisligt, at kun den viise har forstand på at vise taknemmelighed. (12) I næste omgang undrer man sig så over, at vi siger: 'Alene den viise forstår at elske, kun den viise er en ven.' Men nu er det at vise taknemmelighed dog en del af både kærlighed og venskab, blot er det mere udbredt og findes hos flere, end det sande venskab gør. Så undrer man sig også over, at vi siger, at loyalitet kun findes hos den viise, som om man ikke selv vil sige det samme. Synes du da, man er loyal, hvis man ikke er i stand til at vise taknemmelighed?

13. Man skal altså holde op med at skyde os i skoene, at vi slår om os med urimeligheder, og man skal vide, at hos den viise beror det moralsk gode, men hos folk i almindelighed kun efterligninger og afbildninger af det gode. Ingen forstår at vise taknemmelighed, hvis ikke han er viis. Den dumme gør det også, men kun så vidt han forstår og på den måde, han kan. Det er mere viden end vilje, han mangler. Vilje kan ikke læres. (14) Den viise vil sammenholde alle faktorer, for selv om det er det samme, bliver det større eller mindre alt efter tid, sted og bevæggrund. Tit har umådelige summer, der tilføres et hus, battet mindre end 1000 denarer, der faldt på et tørt sted. Der er nemlig stor forskel på, om du har givet en gave eller er kommet til hjælp, om din gavmildhed har reddet den anden eller styrket ham. Tit er det meget lidt, der gives, men meget, der kommer ud af det. Hvor stor forskel synes du ikke, der er på, om nogen har taget fra sig selv for at give, eller han har taget imod en velgerning for at kunne yde en?

15 Men for nu ikke igen at begynde på det, vi allerede har undersøgt tilstrækkeligt, vil den gode mand i denne afvejning af velgerning og uret ganske vist afsige en helt igennem rimelig dom, men han vil have en svaghed for velgerningen. Han vil hælde mest til den side. (16) I den slags sager har personspørgsmålet normalt afgørende

3. Elev af Epikur.

betydning. 'Du gjorde mig en tjeneste med hensyn til min slave, men krænkede mig, da det drejede sig om min far; du reddede min søn for mig, men lod hånt om min far'. Han vil i tur og orden fortsætte med de øvrige ting som ved enhver anden sammenligning, og hvis der kun er minimal forskel, vil han ignorere det, og også hvis det er meget, vil han se bort fra det, forudsat det kan ske uden at krænke pligtfølelse og loyalitet, dvs. hvis hele uretten kun vedrører ham selv. (17) Kort sagt: Han vil være medgørlig i udvekslingen af tjenester; han vil finde sig i, at der skrives mere på hans regning. Det vil være ham imod at besvare en velgerning ved at afveje den mod en krænkelse. Han vil være tilbøjelig til, faktisk hælde mod at ønske at stå i taknemmelighedsgæld, ja ønske at gøre gengæld. Man tager nemlig fejl, hvis man hellere tager imod en velgerning end returnerer den. Den, der betaler en gæld, er i bedre humør end den, der låner. På samme måde bør man være gladere, når man befrier sig for en modtaget velgernings enorme gældspost, end når man lige er blevet bundet af en. (18) For de utaknemmelige tager også fejl deri, at de godt nok betaler en kreditor langt mere end hovedstolen, men tror, at velgerninger nyder man gratis. Men de vokser jo også over tid, og der skal betales mere, jo senere det sker. Man er utaknemmelig, hvis man giver en velgerning retur uden renter; det vil der også blive taget hensyn til, når regnskabet gøres op.

19 Vi må gøre alt, hvad vi kan, for at udvise så stor taknemmelighed som muligt. Den er nemlig til gavn for os selv på en måde, retfærdigheden ikke er, da den jo almindeligvis anses for at angå andre.⁴ En stor del af taknemmeligheden vender tilbage til én selv. Hver gang man gavner en anden, gavner man også sig selv, ikke i den forstand, at den hjælpne ønsker at hjælpe og den forsvarede at beskytte, at det gode eksempel vender tilbage til ham, der satte det, i et kredsløb (sådan som dårlige eksempler falder tilbage på ophavsmændene, og ingen har ondt af dem, der bliver ofre for krænkelse, som de har demonstreret er mulige ved selv at begå dem), men sådan at lønnen for alle dyder er i dem selv. De udøves nemlig ikke for belønningens skyld. Lønnen for at have handlet ret er handlingen selv. (20) Jeg udviser ikke taknemmelighed, for at en anden inspireret af mit forudgående eksempel skal være mere villig til at give mig noget, men for at gøre noget meget dejligt og smukt. Jeg udviser ikke taknemmelighed, fordi det er fordelagtigt, men fordi det er en glæde. Lad mig gøre det helt klart: Hvis det kun er muligt at udvise taknemmelighed ved at virke utaknemmelig, hvis jeg kun kan kvittere

4. Vi følger her Gummeres tolkning i Loeb-udgaven.

for en velgerning med noget, der ligner en krænkelse, så vil jeg med den største sindsligevægt trodse skammen i min stræben efter det moralsk rigtige. Ingen forekommer mig at sætte større pris på dyden og være den mere hengiven end ham, der taber sit ry som en god mand for ikke at tabe sin samvittighed. (21) Altså udviser du som sagt taknemmelighed til større gavn for dig selv end for den anden. Ham er der nemlig hændt noget almindeligt og dagligdags, at få tilbage, hvad han havde givet, men dig er der hændt noget stort, der følger af sjælens allerlykkeligste tilstand, at have udvist taknemmelighed. For hvis ondsindethed gør os ulykkelige og dyd lykkelige, og det at udvise taknemmelighed er en dyd, så har du givet noget helt almindeligt retur, men opnået noget uvurderligt, den taknemmeliges samvittighed, der kun kan opstå i et guddommeligt og begunstiget sind.

Den største ulykke tvinger en direkte modsat følelse frem. Ingen udviser taknemmelighed over for sig selv, der ikke har gjort det over for en anden. Tror du, jeg mener: Den, der er utaknemmelig, vil blive ulykkelig? Nej, han bliver ikke ulykkelig, han er det med det samme. (22) Vi skal altså undgå at være utaknemmelige, ikke for andres skyld, men for vores egen. Det er det mindste og letteste af sletheden, der flyder over til andre. Det, der er værst af den, det så at sige mest kondenserede bliver hjemme og generer én selv, sådan som vores Attalos⁵ plejede at sige: 'Ondskaben drikker selv hovedparten af sin gift.' Den gift, slanger udspyr til skade for andre, og som de har i sig uden selv at tage skade, er ikke magen til. Den, jeg taler om, er allerværst for én selv.

23. Den, der ikke udviser taknemmelighed, piner og plager sig selv. Han hader, hvad han får, fordi han skal give det retur, og han bagatelliserer det, men krænkelse derimod puster han op og forstørre. Er der nogen mere ynkelig end ham, der glemmer velgerningerne, men som krænkelse klæber til? Men den viise derimod taler enhver velgerning op, roser den over for sig selv og glæder sig ved til stadighed at huske den. (24) For de onde er der en nydelse, der tilmed er kortvarig, når de modtager velgerninger, som den viise får en lang og vedvarende glæde af. Han glæder sig nemlig ikke over at modtage dem, men over at have modtaget dem, for de er udødelige og varige. Han ser bort fra det, der har generet ham, og han glemmer det ikke af ligegyldighed, men med vilje. (25) Han vender ikke alt til det værre og leder ikke efter nogen, han kan give skylden for en ulykke. Han henfører snarere menneskers fejltrin til tilfældet. Han

5. Stoisk filosof, lærer for Seneca.

mistolker ikke ord og ansigtsudtryk. Alt, hvad der sker, opfatter han velvilligt. Han husker ikke en fornærmelse bedre end en forpligtelse. Så godt han kan, hæfter han sig ved det første og bedre minde. Han ændrer ikke indstilling over for folk, der har behandlet ham godt, medmindre de onde handlinger er langt alvorligere, og forskellen er tydelig selv for den, der ser gennem fingre, og i så fald også kun for så vidt, at han er den samme efter en større uret, som han var før en velgerning. For når uretten svarer til en velgerning, er der dog stadig noget velvilje tilbage i sjælen. (26) Ligesom en anklaget frifindes, hvis domsmændene står lige, og det menneskelige hensyn altid hælder mod det bedre i alle tvivlsspørgsmål, sådan er det med den viises sjæl. Når fortjenesterne svarer til krænkelserne, holder den op med at stå i gæld, men den holder ikke op med at ville stå i gæld og handler som dem, der stadig betaler, selv efter en gældssanering.

27 Men ingen kan være taknemmelig uden at være ligeglad med det, alle andre brænder for. Hvis du vil gøre gengæld, skal du både være parat til at gå i eksil, ofre dit blod og påtage dig fattigdom, ja din uskyld skal endda plettes og underkastes uværdige rygter. (28) Et taknemmeligt menneske koster sig selv en hel del. Vi vurderer ikke noget højere end en velgerning, når vi har brug for den, og intet lavere, når vi har fået den. Du spørger om, hvad det er, der får os til at glemme de velgerninger, vi har modtaget. Begæret efter at få flere. Vi tænker ikke på det, vi har opnået, men på det, vi vil have. Vi bliver trukket fra det rette af rigdom, æresposter, magt og alt det andet, som er dyrebart i vores forestilling, men ringe i egenværdi. (29) Vi forstår ikke at vurdere de ting, der ikke skal vejes op imod, hvad folk siger, men mod virkeligheden. De tiltrækker sig vores opmærksomhed, men det eneste storslåede ved dem er, at vi er vant til at beundre dem. Men de roses ikke, for at de skal efterstræbes, de efterstræbes, fordi de er blevet rost, og når enkeltmenneskers fejl smitter af på alle, smitter alles fejl af på den enkelte.

30. Men ligesom vi har troet på disse ting, lad os da også dele de samme folks tro på, at intet er mere moralsk godt end et taknemmeligt menneske. Det vil alle byer, ja endda alle folk også fra fremmede dele af verden højlydt erklære. På det punkt vil der være enighed blandt gode og slette. (31) Der vil være nogle, der roser nydelser, og nogle, der foretrækker anstrengelser. Nogle vil sige, smerte er det største onde, og nogle vil slet ikke kalde smerte ondt. En vil regne rigdom med til det højeste gode, en anden hævde, at den skaffes til skade for menneskelivet, og at der ikke er nogen mere rig end den,

som slet ikke har, hvad tilfældet giver. I denne mængde af forskellige bedømmelser vil alle med én mund, som man siger, hævde, at man skal udvise taknemmelighed over for sine velgørere. På det punkt vil den ellers så uenige flok være enig, og dog gengælder vi velgerninger med uret, og den vigtigste grund til, at nogen er utaknemmelig, er, hvis han ikke har formået at udvise taknemmelighed. (32) Vanviddet er gået så vidt, at det er yderst risikabelt at gøre nogen en stor tjeneste; fordi han mener det er skændigt ikke at returnere den, vil han ikke have, at der skal være nogen at returnere den til. Behold hos dig selv, hvad du har modtaget. Jeg forlanger ikke noget tilbage, jeg kræver ingenting. Det skal være trygt at have hjulpet. Intet had er mere skadeligt end det, der kommer af skam over ikke at have gengældt en velgerning.

Hav det godt.

Seneca 82

1. Jeg er ikke længere urolig for dig. Du spørger: 'Hvilken gud har du fået som garant?' Naturligvis ham, som ikke narrer nogen: den sjæl, der elsker det rette og det gode. Den bedste del af dig er i sikkerhed. Tilfældet kan gøre dig uret, men det væsentlige er, at jeg ikke frygter, du selv vil gøre det. Fortsæt ad den vej, du er begyndt, og indstil dig på den livsstil, du har, roligt, men ikke mageligt. (2) Jeg vil hellere leve dårligt end mageligt. Du skal her forstå 'dårligt', sådan som folk plejer at gøre, som hårdt, barskt og slid-somt. Folk, man misunder, hører vi som regel lovprist med de ord: Han lever mageligt. Men det vil jo sige: Han er magelig. For sjælen bliver nemlig efterhånden mere og mere sart og ender med at ligne den lade dovenskab, den hviler i. Hvor jeg vil hen? Er det da ikke bedre for en mand at stålsætte sig? Dernæst⁶ frygter de forfinede netop det, som de har fået deres liv til at ligne. Men der er stor forskel på otium og grav.

3. Du spørger: 'Jamen, er det ikke bedre at hvile sådan fremfor at blive hvirvlet rundt i en malstrøm af pligter?' Begge dele er afskyeligt, både anspændelse og slaphed. Den, der ligger i en duft af parfume, er lige så død som den, bødlen smider i floden, skulle jeg mene. Fritid uden studier er det samme som at være død og levende begravet. (4) Hvad glæde har man så af at have trukket sig tilbage? Som om årsagerne til vores bekymringer ikke følger os tværs over havene! Hvor er det skjulested, som dødsfrygten

6. Vi følger Reynolds' læsemåde og antager, der er en lakune.

ikke trænger ind i? Hvor er der et fredfyldt sted så befæstet og så højt beliggende, at man ikke bliver bange for smerte? Hvor du end gemmer dig, vil lyden af menneskers ulykker omgive dig. Der er mange ting omkring os, som vil narre os eller forfølge os, og mange ting i os, som vil blusse op midt i ensomheden.

5. Filosofien skal omgive os som en uindtagelig fæstningsmur, som tilfældet ikke kan komme over, hvor mange maskiner det end angriber med. Sjælen står på en uovervindelig plads, når den har opgivet de ydre ting og sikret sig i sin egen fæstning. Hver eneste pil falder ned foran den. Tilfældet rækker ikke så langt, som vi tror. Det får kun fat i den, der selv hænger fast i det. (6) Derfor skal vi springe så langt væk fra tilfældet, som vi kan. Kun indsigt i én selv og i naturen vil sætte en i stand til det. Man skal vide, hvor man er på vej hen, hvor man kommer fra, hvad der er godt for én, hvad der er dårligt, hvad man skal stræbe efter, hvad man skal undgå, og hvad det er for en fornuft, som kan skelne mellem, hvad man bør stræbe efter, og hvad man bør undgå, den som mildner begærets vanvid og dæmper frygtens rasen. (7) Nogle mener, de selv har holdt dette nede også uden filosofi, men når en tilfældig ulykke udfordrer dem i deres tryghed, kan de ikke længere holde det tilbage. Store ord slipper ud, når bødlen beder en strække hånden frem, og døden nærmer sig. Man kunne sige til ham: 'Det var let for dig at udfordre ulykkerne i deres fravær. Se, her er smerten, som du sagde, var til at bære, se, her er døden, som du dristigt talte så meget imod. Piskene smælder, sværdet glimter:

Nu, Aeneas, nu fordres der mod og styrke i hjertet!"⁷

8. Vedvarende øvelse vil gøre hjertet fast, forudsat det ikke er ordene, men sjælen, du træner, og du forbereder dig over for døden. Du vil ikke blive opmuntret eller opløftet af en, der med sofisterier forsøger at overbevise dig om, at døden ikke er et onde. Kære Lucilius, du fremragende mand, man kan kun grine ad de græske naragtigheder, jeg til min egen forundring endnu ikke har rystet af mig. (9) Vores Zenon⁸ bruger denne slutning: 'Intet onde er ærefuldt, men døden er ærefuld. Altså er døden ikke et onde.' Godt klaret! Jeg er befriet for frygt. Herefter vil jeg uden tøven strække halsen frem! Vil du ikke nok tale mere alvorligt og lade være med at holde sjov med en, der skal dø? Det er

7. Vergils *Aeneide*, 6, 261. Oversat af Otto Steen Due. Centrum 1996.

8. Græsk filosof (335-263 f.v.t.), grundlægger af den stoiske skole.

ved gud ikke let at sige, hvem der er mest naragtig, den, der mente at have fjernet dødsfrygt med den syllogisme, eller den, der forsøgte at løse den, som om det var relevant.

10. Han stillede nemlig også selv den modsatte syllogisme op, som kom af det, at vi regner døden blandt de ting, der er uden betydning, dem grækerne kalder *ἀδιάφορα*. Han siger: 'Intet betydningsløst er ærefuldt, men døden er ærefuld. Altså er døden ikke betydningsløs.' Du ser, hvor den syllogisme er på vej hen: Døden er ikke ærefuld, men at dø tappert er ærefuldt. Og når du siger: 'intet betydningsløst er ærefuldt', er jeg enig med dig, for så vidt som jeg siger, at intet er ærefuldt undtagen i forhold til det betydningsløse, og til det betydningsløse, dvs. det hverken gode eller dårlige, regner jeg sygdom, smerte, fattigdom, eksil og død. (11) Intet af det er i sig selv ærefuldt, intet er ærefuldt uden det. Man priser ikke fattigdom, men den, som fattigdommen ikke kuer og bøjer ned. Man priser ikke eksil, men den, som gik i eksil med mere tapper mine, end hvormed han ville have sendt andre. Man priser ikke smerte, men den, som smerten ikke tvinger til noget. Ingen priser døden, men den, hvis sjæl døden tager, før den bringer ham ud af fatning.

12. Alle disse ting er ikke i sig selv moralsk gode eller ærefulde, men uanset hvilken af dem, dyden tager under behandling, bliver den moralsk god og ærefuld. De er mellemting. Det afgørende er, om det er lasten eller dyden, der rækker dem hånden. Den død, som hos Cato⁹ er ærefuld, er nemlig hos Brutus¹⁰ direkte hæslig og skamfuld. Jeg taler om den Brutus, som, da han skulle henrettes, forsøgte at udskyde døden, gik afsides for at tømme maven, og, da han blev kaldt frem for at blive henrettet og befalet at strække nakken frem, sagde: 'Ja, bare jeg må leve!' Hvilket vanvid at flygte, når der ikke er nogen vej tilbage! Han sagde: 'Ja, bare jeg må leve!' Det var lige før, han tilføjede 'selv under Antonius'. I sandhed et menneske, der var værdigt til at blive udleveret til livet!

13. Men, som jeg var ved at sige, ser du, at døden i sig selv hverken er et onde eller et gode. Cato forholdt sig til den på den smukkeste, Brutus på den mest skændige måde. Enhver ting får i forening med dyden den skønhed, den ikke havde før. Vi kalder et

9. Marcus Porcius Cato (95-46 f.v.t.), romersk statsmand, kendt for sin høje moral og sine kompromisløse holdninger. Støttede under borgerkrigen mellem Cæsar og Pompeius det pompeianske parti og begik selvmord for at undgå den ydmygelse at blive taget til nåde af Cæsar.

10. Decimus Junius Brutus, romersk general (ikke at forveksle med Cæsars bekendte morder Marcus Junius Brutus). Tog del i sammensværgelsen mod Cæsar. Under den efterfølgende borgerkrig henrettet på ordre af Marcus Antonius.

kammer lyst, men det er helt mørkt om natten. Dagen lader lyset strømme ind, natten fjerner det igen. (14) På samme måde er det enten lasten eller dyden, der giver betegnelsen et gode eller et onde til de ting, som vi siger er betydningsløse eller mellemting, som rigdom, styrke, skønhed, æresembeder, kongemagt og på den anden side død, eksil, sygdom, smerter og alt det andet, som vi frygter mere eller mindre. En jernklump er i sig selv hverken varm eller kold. Kaster man den ind i en ovn, bliver den hed, sænker man den ned i vand, bliver den kold igen. Døden er moralsk god i kraft af det, som er moralsk godt, nemlig dyden og den sjæl, der er ligeglad med det, der kommer udefra.

15. Der er en stor forskel på de ting, vi kalder mellemting. Døden er nemlig ikke betydningsløs på samme måde, som det er, om du har et lige eller ulige antal hår. Døden er blandt de ting, som ganske vist ikke er onder, men dog ser ud til at være det. Man har en kærlighed til sig selv og en iboende vilje til at overleve og bevare sig selv og en afsky for opløsning. [Vi afskyr døden,] ***¹¹ fordi den synes at tage mange goder fra os og føre os bort fra denne overflod af ting, vi er blevet vant til. Det får os også til at hade døden, at vi ved, hvad vi har nu, men ikke ved, hvad det er, vi vil komme til, og vi gyser for det ukendte. Det er desuden naturligt at frygte for det mørke, som man tror, døden vil føre os til. (16) Selv om døden så er betydningsløs, er den dog ikke noget, som det er let at se stort på. Sjælen må hærdes med megen øvelse for at kunne holde ud at have døden for øje og se den komme. Man bør være mere ligeglad med døden, end man normalt er, for vi har haft mange forestillinger om den. Mange begavelser har kappedes om at øge dens dårlige ry. Den er blevet beskrevet som et underjordisk fængsel og et sted knuget af evigt mørke, hvor

‘... den vældige vagt kan for altid
over de halvædte ben i sin blodbesudlede hule
glamme og gø i sin grotte og skræmme de blodløse skygger.’¹²

Selv når man har overbevist folk om, at det er myter, og der ikke er noget for de afdøde at frygte, dukker en anden frygt op, for de er lige så bange for ikke at være nogetsteds som for at være i underverdenen. (17) Med de negative forestillinger, vi er

11. Der er en lakune i teksten. Vi har suppleret indholdet i den skarpe parentes.

12. Vergils *Aeneide*, 6, 400-1 og 8, 296-7 (sammenblandet). Oversat af Otto Steen Due. Centrum 1996.

blevet opflasket med, er det så ikke ærefuldt og hører det ikke til blandt menneskesjælens største bedrifter at lide døden med tapperhed? Men sjælen vil aldrig hæve sig til dyd, hvis den tror, døden er et onde. Den vil kun hæve sig, hvis den opfatter døden som uden betydning. Det er naturstridigt at nærme sig noget, man mener, er et onde, med et stort mod. Man vil nærme sig det langsomt og tøvende. Men tvungne og modvillige handlinger er ikke ærefulde. Dyden gør ikke noget, fordi det er nødvendigt. (18) Føj hertil, at ingen handling er moralsk god, medmindre man giver sig helhjertet i kast med den, er nærværende og ikke stritter imod med en del af sig selv. Når man derimod går til det onde med enten frygt for værre ting eller håb om noget godt, som er så meget værd, at man tager et enkelt onde med i købet, er den handlendes meninger i indbyrdes splid. På den ene side er der noget, som byder at gennemføre forehavendet, på den anden side noget, som trækker i modsat retning og vil væk fra det mistænkelige og farlige. Hvis det er tilfældet, er æren tabt. Dyden gennemfører nemlig sine beslutninger med sjælen i harmoni. Den frygter ikke det, den gør.

‘Giv ikke efter i nød, men gå kækkere frem hvor din egen
skæbne lader dig gå!’¹³

(19) Du vil ikke gå kækkere frem, hvis du tror, den slags er ulykker. Det må du have ud af hovedet. Ellers vil mistanken tøve og hæmme din vilje, så den bliver puffet til det, som den skulle gå løs på selv.

Vores skole hævder rigtignok, at Zenons slutning¹⁴ er sand, og at den anden, som sættes op imod den, er vildledende og falsk. Men jeg for mit vedkommende reducerer ikke det til en dialektisk regel og til sådan nogle helt nytteløse, kunstfærdige knuder. Jeg mener, al den slags skal væk. Den, der bliver udspurgt, føler sig kørt om hjørner med og bragt i forlegenhed, så han svarer noget andet end det, han mener. For sandheden skal der kæmpes med større klarhed, imod frygten med større tapperhed. (20) Lige præcis det, som de pakker ind, vil jeg hellere udfolde og forklare, så jeg kan overbevise folk i stedet for at binde dem noget på ærmet. Hvordan vil den, der fører en hær i kamp for at gå i døden for koner og børn, opmuntre den? Jeg kan nævne dig Fabierne,¹⁵ som

13. Vergils *Aeneide*, 6, 95-96. Oversat af Otto Steen Due. Centrum 1996.

14. Kapitel 9 i dette brev.

15. Ifølge den romerske historiker Livius angreb 306 medlemmer af slægten Fabius i 479 f.v.t. egenhændigt nabobyen Veii.

førte hele statens krig over på én familie. Jeg kan vise dig spartanerne i det smalle pas ved Thermopylæ.¹⁶ De regner hverken med at sejre eller komme hjem igen. Stedet vil blive deres grav. (21) Hvordan opmuntrer du dem til med deres egen krop at gå hele folkets undergang i møde og hellere sige farvel til livet end til det sted? Vil du sige: 'Det, der er ondt, er ikke ærefuldt. Døden er ærefuld. Følgelig er døden ikke et onde'? I sandhed en tale, der gør indtryk! Hvem vil efter den tøve med at kaste sig mod de fjendtlige klinger og dø stående? Men Leonidas derimod, hvor tappert talte han ikke til dem! Han sagde: 'Spis jeres frokost, kammerater, med bevidstheden om, at I skal spise aftensmad i underverdenen'. Maden voksede ikke i munden, den sad ikke fast i halsen og gled dem ikke ud af hænderne. Ivrigt lovede de at komme både til frokost og til aftensmad. (22) Hvor jeg vil hen? Der er også den romerske feltherre,¹⁷ hvis soldater var sendt ud for at besætte en lokalitet; før de skulle bane sig vej gennem en enorm hær af fjender, sagde han: 'Det er nødvendigt at gå derhen, kammerater, men det er ikke nødvendigt at komme tilbage'. Du ser, hvor klare ordrer dyden giver. Hvilket menneske kan jeres smarte formuleringer gøre mere tapper, hvem kan de gøre mere rank? De knækker sjælen, som slet ikke skal knuges eller tvinges til spidsfindige småtterier, når den forberedes til noget stort.

23. Det er ikke 300, men alle mennesker, der skal befries for dødsfrygt. Hvordan lærer du dem, at døden ikke er et onde? Hvordan besejrer du de indbildninger, som man i al evighed er blevet fyldt med lige, fra man var spæd? Hvilken hjælp finder du til menneskene i deres svaghed? Hvad siger du, som kan opflamme dem til at styrte midt ind i farerne? Med hvilke ord fjerner du denne enighed om at være bange, med hvilken indre styrke fjerner du den overbevisning hos alle mennesker, der går urokkeligt mod din? Laver du smarte formuleringer og konstruerer syllogismer? Store uhyrer nedlægges med store våben. (24) Den forfærdelige slange i Afrika,¹⁸ der var mere skræmmende for de romerske legioner end selve krigen, fik de ikke ram på med pile og slynger. Ikke engang en Pythius¹⁹ kunne såre den. Selv om den enorme krop, der var lige så massiv,

16. Der hentydes til det berømte slag ved Thermopylæ i 480 f.v.t., hvor 300 spartanere under ledelse af Leonidas gik i døden, da de forgæves forsøgte at holde stand mod den persiske hær.

17. Der hentydes måske til Calpurnius Flamma, der under 2. puniske krig ledte 300 frivillige til et højdedrag midt i fjendeland.

18. Slange, som skræmte den romerske general Regulus' hær under 1. puniske krig.

19. Pythius kan være et navn på en stor murbrækker.

som den var omfangsrig, slog spyd og alt, hvad menneskehænder slyngede, tilbage, blev den til sidst knust af møllestensstore klippeblokke. Og du slynger sådanne småtterier mod døden? Angriber du en løve med en syl? De ting, du siger, er spidse, men intet er spidsere end et kornaks. Nogle ting bliver unyttige og virkningsløse netop ved at være små.

Hav det godt.

Seneca 83

1. Du beder om at få at vide, hvad jeg laver hver eneste dag og vil have det hele med. Du tænker pænt om mig, hvis du ikke regner med, jeg har noget at skjule. Vi bør afgjort leve, som om vi lever i fuld offentlighed, og vi bør tænke, som om der var en, der så ind i vores inderste – og det er der. For hvad nytter det, at noget er utilgængeligt for mennesker? Intet er skjult for gud. Han er med i vores sjæl og melder sig midt i vores overvejelser. ‘Melder sig’, skriver jeg, som om han nogensinde forlod dem. (2) Jeg vil derfor gøre det, du beder om og med fornøjelse skrive til dig både, hvad jeg laver, og i hvilken rækkefølge. Jeg vil fra nu af holde øje med mig selv, og, hvad der især er nyttigt, gå min dag efter i sømmene. Det, der gør os til virkelig dårlige mennesker, er, at ingen ser bagud i sit liv. Vi tænker over, hvad vi skal til at gøre, selv om det er sjældent, men hvad vi har gjort, tænker vi ikke over, og dog udspringer planen for fremtiden af det forgangne.

3. Dagen i dag er intakt. Ingen har taget noget af den fra mig. Den er delt op udelukkende mellem hvile og læsning. Kun en ubetydelig del går til træning af kroppen, og det skylder jeg alderdommen tak for. Træning koster mig ikke dyrt. Når jeg har bevæget mig, er jeg træt, og det er jo formålet med træning selv for de stærkeste. (4) Du spørger om mine trænere.²⁰ Jeg behøver kun én, Pharius, en elskelig dreng, som du ved, men han skal skiftes ud. Jeg skal have en, der er endnu yngre. Han siger ganske vist, at vi står ved samme skillevej, eftersom tænderne falder ud på os begge, men jeg kan næsten ikke følge med ham, når han løber, og der går ikke mange dage, før jeg slet ikke kan. Der kan du se, hvor meget daglig træning nytter! Der bliver hurtigt stor afstand mellem to, der går i hver sin retning. På en og samme tid er han på vej op og jeg ned, og du ved jo

20. Der er tale om slaver, der vejleder herren i forskellige legemsøvelser.

godt, hvor meget hurtigere det sidste går. Rettelse: I min alder er man ikke på vej ned, man styrter. (5) Du vil vide, hvordan kapløbet gik i dag: Som det sjældent sker for løbere, dødt løb. Efter denne udmattelse snarere end træning tog jeg et koldt bad. Det kalder vi det lunkne vand her. Jeg, der var så ivrig en koldtvandsbader, at jeg hver den 1. januar viste kanalen min respekt og indviede det nye år ikke blot med at læse, skrive eller deklamere noget, men også med at hoppe i Virgo,²¹ har flyttet teltpælene først til Tiberen og siden til dette bassin, som når jeg er mest i form, og alt går ordentligt for sig, opvarmes af solen. Jeg er ikke langt fra at være henvist til et badekar. (6) Derefter tog jeg noget tørt brød og en frokost uden opdækning, og så behøvede jeg ikke vaske hænder. Jeg sover meget lidt. Du kender min vane. Jeg nøjes med en meget kort blund, som en lille pause. Det er nok for mig lige at være faldet i søvn. Nogle gange ved jeg, at jeg har sovet, andre gange har jeg det på fornemmelsen. (7) Så lyder der en råben fra folk i cirkus. Mine ører bliver ramt af en pludselig og altoverdøvende larm, men det ødelægger ikke min tankegang, afbryder den knap nok. Jeg kan klare meget støj. Mange lyde i forening virker på mig som en bølge eller som vinden, der suser i træerne eller andre lyde, jeg ikke skal forstå.

8. Hvad drejer mine tanker sig om nu? Det skal jeg sige dig. Siden i går har jeg tænkt over, hvad meget kloge mænd mener med at fremføre de mest tyndbenede og forblommede beviser på de mest betydningsfulde påstande, som godt nok er sande, men ligner løgn. (9) Zenon,²² denne meget store mand, grundlæggeren af denne betydningsfulde og ærværdige skole, vil afskrække os fra fuldskab. Hør nu, hvordan han slutter sig til, at en god mand ikke bliver fuld: "En fuld mand betror man ikke en hemmelighed, det gør man til en god mand. Altså kan en god mand ikke være fuld." Se nu, hvordan man latterliggør det med en modsat slutning af samme slags (der er mange af dem, men en er nok): "En sovende mand betror man ikke en hemmelighed, men det gør man til en god mand. Altså sover en god mand ikke." (10) Poseidonius²³ forsvarer vores Zenon på den eneste mulige måde, men sådan kan det efter min mening heller ikke lade sig gøre. Han siger nemlig, at 'fuld' kan bruges i to betydninger, dels om en, der er fuld af vin og ikke har magt over sig selv, dels om en, der plejer at være fuld og ligger under for den

21. Vandet fra Virgoakvædukten, der i dag munder ud i Trevifontænen.

22. Græsk filosof (335-263 f.v.t.), grundlægger af den stoiske skole.

23. Stoisk filosof (ca. 135 – 51/50 f.v.t.), lærer for bl.a. Cicero.

last. Det er om ham, som plejer at være fuld, Zenon taler, ikke om ham, der er det, for ingen vil betro ham en hemmelighed, som kan blive røbet i fuldskab. (11) Men det er forkert. Hans slutning handler om ham, som er fuld, ikke om ham, som vil blive det. Du vil være enig med mig i, at der er meget stor forskel på 'fuld' og 'fordrukken'. Den, der er fuld, kan være det for første gang uden at ligge under for den last, og den, der er drikfædig, er ofte også ædru. Jeg opfatter derfor ordet i den betydning, det plejer at have, især når det er brugt af en mand, der er erklæret omhyggelig og undersøger ordene.

Føj nu dertil, at hvis Zenon forstod og ikke ønskede, at vi skulle forstå, har han med ordets tvetydighed søgt en anledning til at snyde, hvad man ikke bør gøre, når det er sandheden, man søger. (12) Det kan godt være, at han mente det, men det er en falsk konklusion, at man ikke kan fortælle en hemmelighed til en, der plejer at være fuld. For tænk på, hvor mange soldater, der ikke altid var ædru, som feltherren, tribunen og centurionen har betroet ting til, der ikke måtte røbes. Drabet på Gaius Cæsar, altså ham der fik magten i staten efter at have overvundet Pompeius²⁴, indviede man såvel Tillius Cimber²⁵ som Gaius Cassius²⁶ i. Cassius drak hele livet vand, men Tillius Cimber var både fordrukken og stridbar. Han spøjte selv med det: "Skulle jeg kunne tåle nogen, når jeg ikke kan tåle vin?"

13. Lad nu enhver opregne dem, som han ved, man dårligt kan betro vin, men godt sig selv til. Der er dog faldet mig ét eksempel ind, som jeg vil nævne, så det ikke bliver glemt. Vi bør styrke vores liv med anskuelige eksempler, men vi behøver ikke altid ty til de gamle. (14) Bypræfekten²⁷ Lucius Piso var fuld, lige fra han blev udnævnt. Han tilbragte det meste af natten i selskab og sov til henad middag; det var hans morgenstund. Han bestyrede dog sit embede, herunder beskyttelsen af Rom, med den største omhu. Den guddommelige Augustus gav ham hemmelige ordrer, da han overflyttede ham til Thrakien, som han undertvang, og Tiberius gjorde det samme, da han

24. Gnaeus Pompeius, romersk statsmand og general (106-48 f.v.t.), besejret af Cæsar i borgerkrigen 49-48.

25. Tillius Cimber, romersk senator. Spillede en central rolle i drabet på Cæsar ved for at aflede Cæsars opmærksomhed at overrække ham en ansøgning om tilbagekaldelse af hans bror fra eksil. Da Cæsar tilkendegav, at det måtte vente, greb han med begge hænder fat i Cæsars toga, hvorefter de andre angreb ham.

26. Gaius Cassius, sammen med Brutus en af de ledende i sammensværgelsen mod Cæsar.

27. En slags politimester.

tog til Campanien og efterlod Rom præget af mange mistænkelige og uhyrlige affærer. (15) Formodentlig fordi det var gået godt med Pisos fuldskab, gjorde han sidenhen Cossus til bypræfekt, en alvorlig og rolig mand, men han drak konstant og var aldrig tørlagt. Engang, da han var kommet til senatet direkte fra et selskab, måtte han bæres derfra, da han var faldet i så dyb søvn, at man ikke kunne vække ham. Til ham skrev Tiberius egenhændigt mange ting, han ikke engang fandt det sikkert at betro sine tjenere. Ingen privat eller offentlig hemmelighed undslap Cossus.

16. Lad os derfor få den slags erklæringer af vejen: ”En sjæl, der er afhængig af alkohol, er ikke herre over sig selv. Ligesom vintønder kan sprænge under gæring, og varmen får alt det, der ligger på bunden, til at vælde op til overfladen, således kommer alt, der ligger længst nede, op og frem i fuld offentlighed, når vinen bruser op. På samme måde som de, der fylder sig med vin, ikke kan holde på maden, når de har fået rigeligt at drikke, kan de heller ikke holde på en hemmelighed; de plaprer løs om både andres og egne sager.” (17) Men selv om det er almindeligt, så er det også almindeligt, at vi drøfter påtrængende problemer med dem, vi ved er meget glade for at drikke. Det er altså forkert, det der anføres som forsvar, at man ikke kan betro en hemmelighed til nogen, der tit drikker sig fuld.

Det er meget bedre at gå åbent til angreb på fuldskaben og udstille dens fejl, som et blot ordentligt menneske vil undgå, og så meget mere et fuldkomment og viist, som kun har brug for at slukke tørsten. Selv om feststemningen undertiden, når den er trukket længere ud på grund af andre, har lagt op til det, holder han alligevel igen, før han bliver beruset. (18) Vi vil se på, om for meget vin gør den viises tanker uklare og får ham til at opføre sig, som fulde folk plejer. Men hvis du vil bevise, at en god mand ikke bør blive fuld, hvorfor gør du det så med syllogismer? Fortæl, hvor skændigt det er at indtage mere, end man kan kapere, og ikke kende sin maves begrænsning, hvor meget folk gør i fuldskab, som de skammer sig over i ædru tilstand, og at fuldskab ikke er andet end frivilligt vanvid. Hvis fuldskaben strakte sig over flere dage, ville du så betvivle, at det var vanvid? Det er den ikke mindre nu, kun mere kortvarig.

19. Fortæl om Alexander af Makedonien, som under et gæstebud gennemborede sin kæreste og mest loyale ven, Kleitos, og som, da forbrydelsen gik op for ham, ønskede at dø; det skulle han helt sikkert have gjort. Fuldskab opflammer og afslører enhver last, og den fjerner den skamfølelse, der hindrer os i at gøre noget forkert. Der er flere, der afholder sig fra det forbudte på grund af den skam, det er at forsynde sig, end fordi

deres hensigt er god. (20) Når vinen har alt for stor magt over sjælen, dukker alt det onde, der lå skjult, op. Druk skaber ikke laster, men drager dem frem. Så venter den liderlige ikke engang til soveværelset, men giver begæret lov til at tilfredsstille sine behov uden udsættelse. Så vedstår den skamløse sin brist og viser den offentligt frem. Så kan den frække hverken beherske sin tunge eller sin hånd. Overmodet vokser hos den hovmodige, grusomheden hos den barske, ondskabsfuldheden hos den misundelige. Enhver last får frie tøjler og vokser. (21) Føj dertil manglende selverkendelse, usikker og utydelig tale, et sløret blik, vaklende gang, svimmelhed, et roterende loft, som om en hvirvelvind fik hele huset til at dreje rundt, og mavepine, når vinen gærer og spiler tarmene ud. Det er dog nogenlunde til at holde ud, så længe maven fungerer, men hvad så når den svækkes i søvne, og det, der var fuldskab, er blevet til forstoppelse?

22. Tænk på, hvilke ulykker almindelig udbredt fuldskab har afstedkommet. Den har forrådt de vildeste krigeriske folk til fjenderne, den har åbnet bymure, der har været forsvaret i mange års vedvarende krig, den har bragt de mest trodsige, der ikke ville acceptere åget, under andres herredømme. Den har med vin tæmmet dem, der var ubesejrede i kamp. (23) Alexander, som jeg lige har nævnt, klarede sig uskadet igennem de mange marcher, de mange slag, de mange vintre, som han havde udstået ved at trodse vanskeligt vejr og terræn, de mange floder, der styrtede ned fra ukendte områder og de mange have. Umådeholden druk og hans skæbnesvangre herkuliske bæger²⁸ lagde ham i graven. (24) Hvilken storhed er der ved at kunne tåle meget? Når du har sejrspalmen i hus, og dine skåler bliver afslået af dem, som søvnen har lagt ned, og dem, der kaster op, når du er den eneste tilbage af et helt selskab, når du har overvundet alle i storslået tapperhed, og ingen kan drikke så meget som du, bliver du besejret af et vinfad!

25. Hvad andet ødelagde Marcus Antonius, den store mand med den ædle karakter, og fik ham til at skifte til fremmede skikke og til uromerske laster, end drukkenskab og en kærlighed til Kleopatra, der ikke var mindre på grund af vinen? Det gjorde ham til fjende af staten, det gjorde ham sine fjender underlegen, det gjorde ham grusom, som

28. Det herkuliske bæger, Seneca omtaler, hentyder muligvis til en særlig type store, boiotiske sølvbægre, der blev kaldt herkuliske, fordi Hercules i Boiotien skulle have drukket af et sådant bæger.

når han under middagen fik overdraget hovederne af statens fremmeste mænd, når han under de mest udsøgte gæstebud og midt i kongelig luksus mønstrede de proskriberedes²⁹ hoveder og hænder, og når han fuld af vin alligevel tørstede efter blod. Det var forfærdeligt, at han blev fuld, mens han gjorde det, men endnu mere forfærdeligt, at han gjorde det, mens han var fuld! (26) Grusomhed er nærmest en følge af fuldskab; den sunde sjæl bliver nemlig fordærvet og forhærdet. På samme måde som langvarig sygdom gør en lunefuld og vanskelig og får en til at fare op ved den mindste fornærmelse, således forrår vedvarende fuldskab sjælen. For når man ofte ikke er ved sig selv, bliver vanviddet en vane, og de laster, der kommer af vinen, fortsætter også uden den.

27. Fortæl altså, hvorfor den viise ikke bør blive fuld. Vis fuldskabens hæslighed og brutalitet med eksempler og ikke med ord. Hvad der er allerlettest, bevis, at det, der kaldes nydelser, bliver til straffe, når de er gået for vidt. Hvis du vil argumentere for, at den viise ikke beruses af meget vin og bliver ved med at gå lige, selv om han er omtåget, må du slutte, at han ikke vil dø efter at have drukket gift eller sove efter at have taget en sovedrik, og han ikke vil kaste op eller tømme alt det ud, der sidder fast i tarmene, selv om han har taget nyserod.³⁰ Men hvis fødderne bliver slappe og tungen lallende, kan du da ikke mene, at han på den ene side er ædru, på den anden side fuld!

Hav det godt!

29. Marcus Antonius (83-31 f.v.t.), Cæsars næstkommanderende. I de urolige år efter Cæsars død gennemførte han bl.a. sammen med Octavian, den senere kejser Augustus, voldsomme proskriptioner, dvs. udrensninger blandt de romerske senatorer. Et af ofrene for proskriptionerne var Cicero, hvis hoved og højre hånd Antonius lod anbringe på Rostra, talerstolen på Forum Romanum. Det endte med en borgerkrig mellem Octavian og Antonius, der da dannede par med den ægyptiske dronning Kleopatra. I samtidens fjendebillede fremstilles han som dekadent og uromersk.

30. Nyserod blev i oldtiden brugt som afføringsmiddel.